Egy fiatal térképész szemén keresztül

Az 1946-os párizsi béketárgyalások (napló) 2. rész

Aug. 23. A péntek reggeli értekezlet után az előző napi konferencia szempontjai értelmében számításokat végeztem, és a türelmes térképre különböző határvonalakat huzigáltam. – A követségről hazamenet vettem egy pár „Nylon" női harisnyát, ami arról nevezetes, hogy üvegből van, állítólag nem fut le a szeme és tartóssága minden eddigit felülmúl. Emellett pontosan olyan, mint egy normális selyemharisnya. Elmagyaráztattam magamnak a használatát, azaz a mosási módszert, mert az üvegharisnyát minden hordás után vízbe kell áztatni. Grabovszky Hédivel ezután egy közeli fűszereshez mentem, ahol finom csokoládét lehetett kapni, vettem néhány kilót.

Délután Szabó Gabriella Kertészék hotelszobájába meghívta teára Zenovie Pâclişanut, a román békedelegáció erdélyi szakértőjét, hogy velünk eszmecserét folytasson. Demeter, Gáldi, Takácsy és én felkészülten vártuk az érdekesnek ígérkező uzsonnázást. Szabó Gabira való tekintettel – aki a háziasszony szerepét vállalta – a diskurzus jobbára magyarul folyt, de a viták hevében odamondtunk egymásnak románul is. Mindjárt bemutatkozásunk után Păclianu azzal kezdte, hogy ő a bécsi döntés után száz és nemtudjahány magyarellenes cikket írt. Rendben van – mondtuk –, így legalább nem kell hazug barátsági szólamokat egymáshoz intéznünk, mi is nyíltabb kártyákkal jöhettünk elő. Később be kellett látnunk, hogy Zenovie barátunk csellel élt, mert bizony mellébeszélt a dolgoknak, ha kellemetlen kérdést tettünk fel neki, például amikor kifogásoltuk, hogy a kolozsvári népbíróságon aránytalanul sok magyart ítéltek el, s a román fasiszták közül alig egy-kettőt, akkor egészen ismeretlen személyekkel hozakodott elő, mint akiket elítéltek volna. Azt sem hittük el neki, hogy négy év óta nem járt Erdélyben, és az erdélyi viszonyokat a jelenben nem ismeri jól. Beszélgetésünk ennek ellenére barátságos hangulatban folyt, megemlítette, hogy a „Magyar Kisebbség" összes példányát őrzi. Szóba került az 1938. évi kisebbségi statútum, amelynek létrehozásában állítólag neki is szerepe volt. Elmondtam, hogy apám le se közölhette a „Magyar Kisebbség"-ben, a cenzúra nem engedélyezte, mire Z. P. azt mondta, hogy más lapok sem hozhatták le, amit ő ellenzett. A konkordátumról, Glattfelderről, Gogáról, Pacháról, Grofşoreanról, az Anghelescu-féle iskolai törvényről és még sok mindenről folyt a szó. Végül azzal búcsúzott el tőlünk, hogy kár hánytorgatni nekünk az erdélyi kérést, nyugodjunk meg a jelenlegi helyzetben, spiritualizálódjanak a határok, és béküljünk ki egymással. Egyszóval – mondtam – nyeljük le a békát, hazudjuk azt, hogy ízlik, és még köszönjük is meg szépen. Búcsúzóul megkért, ha írok haza, közvetítsem üdvözletét és jókívánatait *domnu* Jakabffynak. Ám megkérdeztem tőle: eléggé spirituálisak-e már a határok ahhoz, hogy Párizsból, a magyar delegáció tagjaként írjak román állampolgár apámnak, és ebben az írásban Păclianu üdvözletét tolmácsoljam? Nem kompromittáló-e ez valamelyikünk számára? Nevetett, de néma maradt…

A nap eseményeihez tartozott, hogy Gerő Ernő közlekedési miniszter megérkezett, és mint a delegáció helyettes vezetője tevékeny és irányító lendülettel vett részt munkánkban.

Az Élysée palota előtt (ahol a köztársaság elnöke székelne, ha volna most ilyen: mert t. i. De Gaulle durcáskodik) van egy park, amelyben diszkrét világítás mellett párocskák ülnek a vasszékeken. E nap estéjén én is erre barangoltam. Az ívlámpa alatt egy csinos

hölgy ült regényt olvasva, mellette egy üres szék. Leültem, jobban szemügyre vettem, mire ő becsukta a könyvet, és roppant udvarias módon kérdezte, van-e cigarettám. Megkínáltam „Magyar”-ral, megnézte, elmosolyodott, s azt mondta: két nappal ezelőtt ugyanitt ült, ugyanígy megkínáltatta magát, és pont ugyanilyen ismeretlen márkájú cigarettát kapott. Nem sikerült megállapítanom, ki volt az elődöm, egyébként nagyon kellemesen eldiskuráltunk, és döcögő franciaságomban szolgálatkészen kisegített. Kérdésemre, hogy nem akar-e velem valami szórakozóhelyre menni, szabadkozott, hogy neki éjfélkor otthon kell lennie. Elkísértem a metróállomásig, megköszönte külön a cigarettát, külön a társalgást és külön a kíséretet, majd eltűnt a tömegben, mint egy hegedűszó a finálé zajában.

Még benéztem a 304-es szobába, a központi irodánkba, végig udvarolgattam a gépírótitkárnőket, megdézsmáltam a reprezentációs cigarettadobozokat, elolvastam a napi jelentéseket, átböngésztem a francia lapokat, s mint aki jól végezte dolgát, felmentem szobámba, pedig nagyon párizsias hangulatban voltam. De hát másnap fontos munkám lesz, na meg a hölgynek éjfélkor otthon kellett lenni…

Aug. 24. A szombat reggeli értekezleten Kertész István megkért, hogy maradjunk készenlétben, mert a határkérdésben esetleg fontos tájékoztatást kell adjak Gyöngyösinek és Gerőnek. Követségi szobámban összeszedtem térképeimet, újabb számításokat végeztem. Délután is vártam a beharangozott eseményre, de elmúlt a nap, és a téma nem került szóba. Délben Dienes Gida megkérdezett, van-e kedvem elmenni a külügyminiszterék társaságában a Casino de Paris nevű orfeumba. Feliratkoztak rajtam kívül jegyelővételre Demeter Béla és Takácsy Miki is. Vacsora után a Gyöngyösi őrizetével megbízott két francia detektív autóján robogtunk a Montmartre felé, ahol az eléggé zsúfolt nézőterű revüszínházban már folyt az előadás, amikor nehezen utat törtünk a cigarettázó publikum széksorai között. A *„Paris extra dry”* műsort kaptuk: a rendezés, a képek elsőrendűek voltak, a humoros jelenetek is nagyszerűek, ellenben a „nőanyag” silányabb, a ruhák sokkal gyengébbek, mint a Folies-ban. Meztelenség természetesen itt is volt. A szünetben Gyöngyösiéket tájékoztattuk Szakasits Georges legújabb baklövéseiről – különösen Gyöngyösiné kacagott nagyokat ezeken és egyéb politikai vicceinken. Előadás után a detektívek hazarepítettek, még leültünk egy kávéházi teraszra, megittunk egy „Dubonnet”-t, és megírtunk néhány képeslapot, amikre Byrnes, Molotov és más nagyságok neveit is ráhamisítottuk.

Aug. 25. Vasárnapra jó időt reméltem, mert én is megvettem a versailles-i kirándulás autóbusz- és vacsorajegyét. E napon ünnepelték Párizs felszabadításának második évfordulóját: tűzijáték Versailles-ban, szónoklatos ünnepségek az Hôtel de Ville előtt, katonai parádé az Arc de Triomphe-nál és népünnepély tánccal, tömeges csókolódzással a Champ de Marson voltak műsoron. Felmentem a 304-esbe, és annak ablakából néztem a tízpercenként szakadó esőt. Érdekes, ha Versailles-ba kirándulást terveztem, akkor mindig zuhogott. Egész délután azzal szórakoztunk, hogy ifj. Sebestyén Palival (követségi titkár Londonban) számolgattuk, hogy percenként hány autó robog a Champs Élysées-n: ő a nyugatra menőket, én a keletre haladókat jegyeztem. Percenként 45–50 kocsit tartottunk nyilván a csökkent méretű vasárnap délutáni forgalom ellenére.

Hat órakor hívatott Auer Pál a követségre, szólt, hogy őt bízta meg Gyöngyösi a magyar–román kérdésben való felszólalás megszerkesztésével. Közreműködésemet kérte, s elmondta, egyéni véleménye az erdélyi kérdésről az, hogy híve a független Erdélynek, s ezt az elgondolását mindenképpen felemlíti beszédében. Teljesen abszurdnak és őrült

ideának tartja a 22 ezer km^2-es javaslatot, és felháborodva kérdezte, kinek a szamár ötlete volt ez a tervezet. Megszólaltam: eredetileg az enyém volt. Roppant zavarban próbálta mentegetni magát erős kifejezése miatt, de megnyugtattam, hogy úgy, ahogy átformálták és kiforgatták eredeti tervemet, én is majdnem őrültségnek, helytelennek tartom a határmódosító javaslatot. Kifejtettem előtte a javaslat eredeti formáját, és átadtam neki tanulmányozás végett a még április elején megfogalmazott szövegemet. Megígérte, hogy örömmel tanulmányozza a kérdést, bár előre megmondja, hogy a magyar–román kérdésben nem remél semmi kedvező változást, a nagyok május 7-i egyöntetű döntését úgy sem fogják megváltoztatni. Ezután magas színvonalú elvi vitát rendeztünk az erdélyi kérdésről, majd búcsúzáskor ismételten bocsánatot kért elszólásáért. Auer Pál egyébként igen jó modorú, konzervatív gondolkodású, halk szavú úriember, a delegációnak talán legreakciósabb tagja a szó jobb értelmezésében. Agglegény ügyvéd, jó francia összeköttetésekkel rendelkezik. A becsületrend lovagja, az ominózus frankhamisítási perben a franciák ügyvédje volt. De ami az ügykezelést illeti, hihetetlenül hanyag: íróasztala rendetlenségében minta lehetne, fontos akták, levelek egyszerűen eltűnnek, és csak napok múltán kerülnek elő szobája dzsungeljéből.

Vacsoránál Gerő Ernő miniszter szomszédja voltam. Szótlanul várta a levest, majd mikor nekiesett a kanalazgatásnak, olyan szürcsölést vitt véghez, hogy a szomszéd asztaloknál is felfigyeltek. Helyette én jöttem zavarba. A hal elfogyasztása után – amit természetesen pecsenyekéssel vagdalt – elővette bicskáját, és *„sans gêne”* [gátlástalanul] a körmeit piszkálgatta. Mindezek ellenére nagyszerű organizátor, a delegációnak kifelé is legagresszívebb embere, francia nyelvtudása kifogástalan. Meglátszik rajta az agitátoriskola hatása, de az is, hogy a szovjet hadsereg őrnagya. Az őt árnyékként követő titkára, Nagy Péter fiatal Eötvös-kollégista, aki néhány éve még monoklival dandyskedett, névjegyén címeres korona volt, rajta a Pierre de Nagy felirattal. Egyébként Nagy Adorjánnak, a Nemzeti Színház művészének fia.

Az elmaradt versailles-i látványosságokért egy moziban kerestem rekompenzációt, megnéztem Walt Disney világhírű alkotását, a Pinocchiót. Ezt Pesten már kétszer is láttam, de most harmadszor, francia szöveggel talán még jobban élveztem. Nem kívánok senkinek sem jobb gyógyszert rossz hangulat vagy csalódás esetére, mint egy ilyen művészi színes rajzfilmet, de lehet, hogy csak reám hat oly megnyugtatóan, aki egyformán élvezi a szép zenét és felfogja a karikatúra mély művészetét.

Aug. 26. A hétfői nap teljesen szürkén telt el: dolgoztam a követségen délelőtt és délután is. Este az újságírók csaptak egy kis izgalmat az egymásnak ellentmondó békekonferencia-hírekkel. E napon utasították el először a csehek egyik javaslatát, viszont ugyanerre a sorsra jutott a magyar megjegyzés is. Vacsora után esős, szeles, de kellemes időben Trajanovits Lajossal, a gazdasági delegáció titkárával tettem gyalogtúrát a *„grand boulevard”*-okon, végig a Madeleine-templomtól a Porte Saint-Denis-ig, ami közel 3 km-es távolság. Kevesen tudják, hogy a *boulevard* szó onnan származott, hogy XIV. Lajos idejében a lebontott várfalak helyén széles út keletkezett, amelyen gyakorlatoztak a katonák, s a pihenő harcfiak golyókkal *(boules)* játszadoztak. Most nem XIV. Lajost, hanem Trajanovits Lajost biztatgattam, hogy vegyen részt a vásári bódékban folyó golyózásokban, ahol nehéz, bőrrel bevont golyókkal el kell találni a 2–3 m távolságban felállított tárgyakat vagy a középre helyezett Hitler-képet. A golyók súlyelosztása olyan, hogy a legjobb célbadobó is mellétalál. Hosszú sétánk alatt átbeszélgettük békekonferenciai problémáinkat, s végkövetkeztetésül oda lyukadtunk ki, hogy igen silány a helyzetünk, de reméljük, hogy a csalódásban rejlő politikai energiát odahaza nem fogják egyes

szélsőségesek a maguk ügyének motorjául felhasználni, mert ez végzetes hatású lenne. A legjobb politikai bőrgolyó is úgy járna, mint a *boulevard*-i célzó, azaz mellé találna, mert nem tudja, hogy a golyóban milyen a súlyelosztás: a csalódásból és kétségbeesésből fakadó politikai mozgató erő (revizionizmus, irredentizmus, túlzó nacionalizmus).

Aug. 27. Reggel Gyöngyösi szobájában, az ő elnökletével értekezlet volt, amelyen újból az erdélyi kérdés szerepelt. Ekkor bemutattam a 22 ezer km^2-es javaslatnál kisebb területű megoldási tervezeteket, ismertettem a variánsok statisztikai adatait, és kiteregettem azokat a térképeket, amelyeken a különféle színes vonalak jelezték igényeink határát. Külügyminiszterünk némi tájékozatlanságáról győződtem meg, amikor megállapította, hogy román nemzeti és kulturális érdekeket sértünk meg, ha Balázsfalvát belekapcsoljuk maximális területi követelésünkbe. Felvilágosítottam, hogy a 22 ezer km^2-es tervben nincs benne Balázsfalva, a miniszter úr bizonyára Belényesre gondolt. „Ja, persze…" volt a zavart válasz. Ugyanez alkalommal a románok arányszámát Erdélyben 67%-osnak vélte, holott a román adatok szerint is ez az arány csak 58,3%. Érdemlegeset ezen a megbeszélésen semmit sem végeztünk, a problémát kiadták albérletbe Auer Pálnak, Gyöngyösi pedig sietett Jan Masaryk meglátogatására.

A követségen mi erdélyiek még elbeszélgettünk Auerrel, ami mindig élményszámba ment, de semmi konkrétum nem született, azt sem tudtuk, mit, hogyan és milyen formában cselekedjünk, miképpen tegyük meg területi igényünket Romániával szemben. Minthogy a mi nagyjaink tétovázása miatt nekem szerepem pillanatnyilag nem volt, ebéd után bevágódtam egy taxiba, és a zöld *guide*-em útmutatásához ragaszkodva, három és fél órás kirándulást tettem a Marais (mocsár) nevezetű városrészben. Elindultam a Colonne de Juillet 52 m magas, 1789. július 14-ére emlékező, nem valami szép emlékműtől, képzeletben elővarázsolva a Bastille ormótlan falait, majd befordultam a Rue St. Antoine-ba. Pár lépés után Beaumarchais szobrát láttam, majd jobb felé jellegzetes szűk, ódon középkori utcán mentem végig (Rue des Tournelles) egészen az öszvérösvény nevű utcáig (rue du Pas-de-la-Mule). Itt egyszerre csak feltárult előttem az a Párizs, amilyen a XVII. század elején volt: a place des Vosges-ra érkeztem. Zárt, négyszögletes tér ez, eredetileg place Royale-nak hívták, IV. Henrik idejében a legelegánsabb üzletek s a legdrágább lakások itt voltak, a gáláns idők sétálói tartották megszállva ezt a teret, a közepét XIII. Lajos lovasszobra díszíti. Az árkádos, egyforma stílusú házak történelmi szerepű emberek lakásául szolgáltak: Mme de Sévigné, Bossuet, Richelieu – mind itt laktak és Victor Hugo-nak a 18. szám alatti lakása ma V. Hugo múzeum. A XVIII. századtól kezdve más városrészek kerültek divatba – így például a Faubourg St. Germain –, és a Marais öreg falai közé a kispolgárok, mesteremberek, újabban pedig színes bőrűek vonultak be. A díszletként ható place des Vosges házai után néhány lépést tettem a rue des Francs-Bourgeois-n, és beléptem a Hôtel Carnavalet nevű palotába, amely ma Párizs történelmi múzeuma. Szép reneszánsz épület, benne képek, szobrok, amelyek a város fejlődésének egyes mozzanatait szemléltetik. Korhű bútorok, eredeti díszruhák, forradalmi emlékek idézik a város történelmi múltját; igazán ráillik Párizsra címerének jelmondata: *„fluctuat, nec mergitur"* [hánykolódik, mégsem merül el].

Még megjártattam tekintetemet a Saint-Paul-Saint-Louis-templom jezsuita stílusú oromzatán, majd a rue de Rivoli-nak azon a részén baktattam végig, amely a pesti Rákóczi útra emlékeztet: utcai árusokkal tele, gyengébb színvonalú áruházak sorakoznak egymás mellett. A járókelők között vidékies öltözetűeket és színes bőrűeket látni nagyobb számban.

Vacsoránál Gerő titkára, Nagy Péter közölte, hogy gazdájának szüksége lenne egy részletes Erdély-térképre, amelyen az etnikai helyzet is és a számba jöhető határjavaslatok is rajta vannak. Másnap délben átadtam a térképemet.

Aug. 28. A szerdai reggelizésnél a szomszéd asztalnál Károlyi Mihály adott elő valamit nagy hévvel Szabó Zoltánnak. Károlyi távozása után Szabó Zoli asztalomhoz ült, megkérdeztem, mit beszélt az elnök úr oly hevesen. Semmi különöset – válaszolta Zoli –, néhány régi politikai adomát elevenített fel, de olyan nehezen érthető a beszéde, hogy a jelentéktelen szavakat is nagy hangon, gesztikulálások kíséretében adja elő (ugyanis szájpadlás nélküli, farkastorka van). Kettesben kikérdeztük egymást Károlyi felől, és szinte azonos eredményre jutottunk: Szabó Zoltán szerint a volt elnök politikájának mozgatója ma is a személyes gyűlölet, csak Tisza-ellenessége változott Horthy-ellenességgé; fantomok ellen verekszik, és ezért legtöbb tette negatívum. Kár, hogy Károlyi Mihálynak sem a nyugati, sem a keleti demokráciáknál nincs elegendő tekintélye ahhoz, hogy a magyar ügynek hasznára lehessen.

Délelőtt Vásárhelyi István pénzügyi államtitkárral volt hosszabb megbeszélésem, amely a románokat ért 1940–1944 közti gazdasági károsodásukról szólt, különösen az észak-erdélyi birtokvisszaperlésekkel kapcsolatban. Ami anyagom volt erről, azt átvizsgáltuk, de hivatkoztam arra, hogy a közeli napokra várt Mikó Tibor hozza ki az erre vonatkozó részletes miniszterelnökségi aktákat.

Délután lecsapott a bomba: óriási izgalom tört ki a magyar delegátus tagjai között amiatt, hogy a magyar békeszerződés tárgyalására alakult bizottságban elvetették meghallgatásunkat, mégpedig azzal az indoklással, hogy bizonyos fogalmazási hiányosságok miatt az elküldött levél nem fogadható el. Bár később tisztázódott, hogy mulasztás a magyarokat nem terheli, mégis az ellenséges hangulatú bizottsági tagok olyan csapdát állítottak, amelybe a mi kevésbé gyakorlott diplomáciánk beleesett. Mindenkin nagy levertség vett erőt, csak Gyöngyösit csodáltuk határtalan türelme és optimizmusa miatt. Az egyik szemfüles újságírónak, Vajna Jánosnak sikerült az ominózus bizottsági ülés hanglemezeit megszerezni, amelyet Gyöngyösi szobájában lepergettünk. Az elmondott beszédeket Ábrahám Ferenc, a sokoldalú újságíró gyorsírásba foglalta, majd magyar fordításban visszaolvasta. Éjfél után fél kettőig vitatkoztak delegátusaink az elmondottak értelmezésén: különösen Szegedy-Maszák Aladár, Baranyai Zoltán és Boldizsár Iván tűntek ki a szócsatában.

Aug. 29. Csütörtök reggel Auer áthívatott, hogy az esetleg elmondandó, a magyar–román határra vonatkozó beszédét hallgassam meg, tegyem meg szakértői észrevételeimet. A beszéd vezércikkszerű volt, magyar fülnek jól hangzó, de – nézetem szerint, amit Auerrel nyomban közöltem –, sok volt benne a lírai elem. Még három konkrét ellenvéleményem volt, ebből Auer kettőt akceptált. Hangoztattam, hogy az ellenvéleményekkel is már túlléptem hatáskörömet, a követ úr tekintse ezeket nem szakértői, hanem magánvéleményeknek. Csak az egyik megjegyzésem volt olyan, amely a beszédtervezetben foglalt tárgyi tévedés megváltoztatására irányult: az bizonyos határ menti népsűrűségi adatokat és feltételezett székely elvándorlást tartalmazott.

Az ebédnél Szekfű Gyula kért meg, hogy a határjavaslati variánsok térképeit és statisztikai adatait mutassam meg neki, mert levelet ír Bedell-Smithnek, az USA moszkvai nagykövetének, amelyben kitér a magyar–román területi kérdésre. A levél megfogalmazásakor jelen voltam, és igyekeztem Szekfűt az irányban befolyásolni, hogy Gyöngyösinek a plénum előtt hangoztatott 22 ezer km^2-es javaslatától lehetőleg ne térjen el, mert

ennél kisebb területi megoldásra nézve a legjobb akarattal sem tudok gazdasági és közlekedési érveket elővarázsolni. Ha csupán a határ menti magyarok lakta sávra irányulna területi igényünk, akkor ez csak határkorrekció lenne, s kárát vallaná nemcsak az érdekelt Partium, hanem az egész erdélyi magyarság, amely arányszámában jelentősen leapadna. Szekfű felvette a levélbe azt a kb. 4 ezer km^2-es határeltolási vázlatomat, amely kb. félmillió lakost jelentett 67%-os magyar többséggel, az 1930. évi román népszámlálás anyanyelvi adatai alapján. Kiteregettem előtte az idegen és a magyar szerkesztésű nemzetiségi térképeket – köztük az enyémet is –, amelyeken bizonygattam, hogy etnikai határról magyar–román viszonylatban aligha lehet beszélni. A Teleki-módszerű térképeknél kifogásolta magát a módszert, ezzel – csalódásomra – elárulta azt, hogy a szemléltető statisztikáról, a korszerű nemzetiségi térképszerkesztésről ferde fogalmai vannak. Csak akkor tudtam meggyőzni felfogásának helytelenségéről, amikor szembeállítottam egy román szerzőjű térképet a sajátommal: a románon 55 ezer nagyváradi magyart egy kis pont, viszont a Krassó-Szörény megyei Bozovicsi járás 20 ezernyi románját tenyérnyi vörös felület jelképezi. Az általam szerkesztett térképemen minden négyzetmilliméterhez megfelelő számú ember tartozik, ami a számarány eltolódást szemléleti hatásban is lehetetlenné teszi. Nézeteltéréseink ellenére Szekfű mindig mosolygósan barátságos volt hozzám, melegen érdeklődött apám [dr. Jakabffy Elemér], a lugosi „sárga füzetek", a „Magyar Kisebbség" szerkesztője felől, akit sokszor üdvözölt.

A délutáni órákat várakozásban töltöttem el hotelszobámban, ahol elkészült Gerő Ernő, Kertész István és Czebe Jenő karikatúrája. – Vacsorára a Körtvélyessy házaspárral és egy citromszínűre festett hajzatú prágai, félig magyar, félig cseh asszonnyal egy kis „*bistrot"*-ban fordultunk meg. Semmi programot nem csináltam velük, mert csak egy órára mehettem el a szállodából, készenléti posztomon kellett tartózkodnom: ez nappal a követség, este a 304-es szoba, éjjel pedig a 621-es lakószoba volt. A 304-esben ezen az éjjelen komoly munka folyt: Aurélien Sauvageot tanár az Auer Pál-féle beszéd szövegét *ex-abrupto* [kapásból] fordította franciára, majd Frideczkynének gépbe diktálta. Ennél a munkánál fél kettőig asszisztáltam, és a szakmámba vágó részek helyes értelmezésében Sauvageot segítségére voltam. Sauvageot egyébként a híres francia–magyar szótár alkotója, és a keleti nyelvek főiskoláján a magyar nyelv tanára. Buzgó magyarbarát, akitől éppen emiatt nem vehető rossz néven, hogy a pesti Népszavában nyilatkozata jelent meg, amelyben a magyar delegáció munkáját, felkészültségét megbírálta, de ezek a szavak tapintatosan csak a konferencia után kerültek nyilvánosságra. Később helyesbített, mondván, hogy kritikáját magánbeszélgetések során tette szóvá.

Aug. 30. Esős reggelre ébredtem. A 9 órai értekezletre el se mentem, hanem azonnal a követségre vonultam át, ahol megkezdtem az ominózus 4 ezer km^2-es területi igény községenkénti adatainak feldolgozását.

Délután készenléti helyzetben voltam 6-ig, amikor Gyöngyösi szobájában az erdélyiek bevonásával „vezérkari" értekezletet tartott a magyar delegáció. Gyöngyösi elnökölt, de mindjárt éreztük, hogy a vezetés szálai Gerőnél összpontosulnak. A konferencia azzal kezdődött, hogy Auer felolvasta beszédét. A hozzászólások özöne után Gerő, rekedtes hangján, megszólalt: „hát, követ úr, ez a beszéd rossz!" Két-három mondatban olyan lesújtó kritikát zúdított Auer beszédére, hogy egyszeriben mindenki elnémult, Auer pedig zavartan feszengett süppedő székében. Döntő érvül Gerő azt hozta fel, hogy a beszéd 25 gépelt oldal terjedelmű, s csak a 17-ik oldalon van szó arról, hogy tulajdonképpen mit is akarunk. Sokallta – mint előzőleg én is – a lírát, s néhány tőmondatban körvonalazta, hogy mit kell a beszédbe bevenni. Csodáltam, hogy mily támadó szelleművé travesztálta

egyszeriben az eredetileg langyos vezércikkszerű szónoki alkotást. S minthogy a külügyminiszter néma maradt *(qui tacet, consentire videtur* [a hallgatás beleegyezésnek számít]*),* a beszédet az értekezlet határozata értelmében (azaz Gerő utasításai szerint) át kellett fogalmazni és át kellett formálni. Szegény Auer egy átalvatlan éjszaka után ismét belefoghatott a fogalmazásba, és Sauvageot-nak meg Gáldinak újra csillogtatniuk kellett fordítási tudományukat. A szöveg átgyúrása, szakértők belekontárkodása, a fordítók jobb kifejezésekre irányuló szókeresése, írógépek kattogása jellemezték a Claridge-szálló szobáit, s hajnalodott, mikorra az újjáépített Auer–Gerő-féle szövegezésre rátették a mondat végi pontot.

Aug. 31. Augusztus utolsó napját nagy izgalmak, kapkodások, szaladgálások, de elsősorban Auer követnek a román területi bizottságban elmondott beszéde jellemezték. Az én feladatom volt 30 térképbe berajzolni a 4 ezer km^2-es területi igény határát és ugyancsak 30 térképvázlatot készíteni a két országnak a határmódosítás utáni képéről. Annyira sürgős volt a munka, hogy az ebédet kihagytam, és a megbeszélt időre, negyed ötre a Claridge halljában várakoztam két táskányi térképpel. Fél ötre kellett a konferencia színhelyére érnünk, de Auer még nem volt sehol. Végre öt perccel fél öt előtt ugrott autóba, mert Károlyi Mihály ragaszkodott ahhoz, hogy feltétlenül legyen egy Horthy-ellenes mondat a beszédben. Ezt a mondatot Auer valóban elmondta – elég halkan –, ám sem az angol, sem az orosz fordításban nem szerepelt, mert a két fordítást a mi eredeti francia szövegünkről csinálták, ami már egy órával előbb eljutott a konferencia titkárságához.

A bizottsági terembe csak kevesen juthattak a magyar delegáció tagjai közül, ezért mivel a térképeket és egyéb iratokat én vittem, szorosan Auer mellett haladva lépkedtem a hosszú asztal mellett ülő úgynevezett „21 győztes nemzet" delegátusainak háta mögött, a nekünk kijelölt ülőhelyekre telepedve. Amint Auer elkezdte beszédét, a térképcsomagot az elnöki emelvény mellett álló egyik titkárnak adtam át, akit megkértem, hogy mindegyik delegátus elé helyezzen egy kollekciót. A magyar delegációtól balra ültek a románok, Tătărescuék, nekik már nem jutott térképcsomag. Hozzám fordultak, és kértek abból a térképből külön egyet, amelyen a területi igényeink fel vannak tüntetve. Sajnálattal közöltem velük, hogy már mindet átnyújtottam a titkárnak. Kertész István ekkor elküldött a bizottsági ülés titkárához, kérve őt, elégítse ki a románok igényét. A titkár közölte, nem adhat, mert csak a 21-ek juthatnak térképhez.

Ha a románoknak kell, akkor kérjenek közvetlenül a magyaroktól. Végül, minthogy a térképek már elfogytak, a titkár a sajátját adta át, amelyet azután Franasovicinak, Románia londoni követének adtam.

Auer Pál beszéde 30 percig tartott, az orosz tolmácsolás 42, az angol csak 20 percet vett igénybe. A beszéd és a fordítások alatt a delegátusok többsége a térképeket nézegette, bizonyítékául annak, hogy a jelen idők embere sokkal jobban szereti a szemléltető színes, plakátszerű dokumentumokat, mint az unalmas, körmondatokba kényszerített propaganda iratokat. Ez utóbbiak – amint azt számos esetben tapasztalhattuk – olvasatlanul kerültek a papírkosárba.

A beszéd hatásáról az ülés alatt nem lehetett meggyőződést szerezni: taps, hozzászólás, vita, kérdezgetés ilyenkor nincs, néma csend honol a teremben, és hozzátehetem, hogy unalom is. A delegátusok fejében ilyenkor, egy jó ebéd utáni szombaton, kényelmes székben ülve bizonyára nem a másfél milliónyi magyar sorsa vagy a székely autonómia ügye motoszkál, hanem inkább az, hogy mivel fogják eltölteni hétvégi pihenőjüket, esetleg az, hogy a jövendő vitákban mikor melyik hatalmi csoportosulás mellett vagy ellen fognak szavazni.

Jellemző, hogy a 16 francia reggeli újság közül csak 8 emlékezett meg Auer beszédéről néhány kommentár nélküli sorban, a többi semmit sem írt. Egyedül a Paris Matin írt az első oldalon 12 sorban a magyar területi igényről, kiemelve, hogy Magyarország már csak ezer (!) km^2-t követel az eredeti 22 ezer helyett; ez azt bizonyítja – írja a lap –, hogy a pozícióját nem tekinti nagyon erősnek. Az angol lapok még kevesebb teret szenteltek az erdélyi kérdésnek, csupán az Observer számolt be hosszasabban Auer Pál felszólalásáról.

Hazamenet a hotel liftje mellett Gyöngyösivel, Auerrel, Sebestyénnel, Demeterrel még sokáig vitattuk meg a nap eseményeit. Gyöngyösi felemlítette, hogy térképeimnek látható hatása volt, különösen a jugoszláv és a dél-afrikai delegátus tanulmányozta hosszasabban.

Este kipótoltam vacsorában az elmaradt ebédet, majd Trajanovits Lajossal és Székely Tamással (Székely Artúr fiával) a montmartre-i éjszakában folytattuk a bizottsági ülést, melynek tárgysorozatán a Chantilly-bárban a kis asztalokhoz telepedő hölgyek is szerephez jutottak. Amint észrevették, hogy nem vagyunk franciák, elhitték, hogy a békekonferencia labradori delegátusai vagyunk; melegen érdeklődtek Labrador népszokásai felől, s megjegyezték, hogy a labradori nyelv milyen férfias…

Szept. 1. A vasárnapot későn keléssel kezdtem, kipihenvén párizsi tartózkodásom legizgalmasabb hetét. Dél felé hosszabb Szajna-parti sétát tettem Grabovszky Hédivel és Demeter Bélával. Tipikus Párizsi, nyárvégi idő volt: ötpercenként megeredt az eső, de utána a parkokban és az útszéli fákon a napsugár megcsillogtatta az esőcseppeket. Tiszta és csendes volt a város és ünnepélyesen kispolgári, mint a békebeli pesti Ferenciek terén vasárnap, szagosmise után. Elsétáltunk a Bourbon-palota mellett (*Chambre des députés* [képviselőház]), amelynek tőszomszédságában a külügyminisztérium rácsos épülete, a Quai d'Orsay található. A rakparton tovább haladva az egyszerű Beauharnais-palota (volt német nagykövetség) után a becsületrend jellegzetes kupolájú épületéig mentünk, majd a Szajna alsó rakpartján nézdegéltük a horgászokat és a túlsó parton a már ismerősként ható Louvre szép kontúrját. – A Louvre adta az ötletet és az esős idő, hogy délutánra tervbe vegyük a híres múzeum és képtár meglátogatását. Az ebédünk elég sokáig elhúzódott – a kiszolgálás vasárnap észrevehetően rosszabb –, így az ötórai múzeumzárásig bizony alig két-három termet járhattam végig Hédi kíséretében. Így igen sok szép látnivalóban volt részünk, nekem főleg El Greco és a flamand festők képei tetszettek.

E napi vacsorámat az tette emlékezetessé, hogy egy kis asztalhoz félrevonulva, Esterházy Lujzával és Révay Istvánnal vitattam meg a politikai helyzetet. Pesten nem mernék egyszerre két gróffal mutatkozni nyilvános étteremben, mert másnapra biztosra vehetem a reakciósság vádját, esetleg a politikai rendőrség tapintatosan érdeklődne hogylétem felől. Párizsban az ember még megengedhet magának annyi luxust, hogy arisztokratákkal legyen együtt, mert az *„à la lanterne les aristocrates"* [lámpavasra az arisztokratákkal] kiáltás másfél századddal előbb hangzott el, mint – mostanság – nálunk…

Szept. 2. Hétfő délutánra volt műsorra tűzve a román delegáció vezérének, Tătărescunak a felszólalása. Egyes delegátusaink reménykedtek abban, hogy a 4000 km^2-es területi igényünket vagy a kisebbségvédelmi követelésünket valamilyen formában a románok sem fogják gyökerestül visszautasítani, bár a nagyoktól (USA, Szovjetunió vagy ezek csatlósai) erre nézve sem támogatást, sem biztatást nem kaptunk. Én már azzal a tudattal végeztem számításaimat és a területi igényvariánsok határvonalazásait, hogy mindezekből úgysem lesz semmi…

Délután bementem a Luxembourg-palotába, és meghallgattam Tătărescu erélyes hangú beszédét. A szónok mögött egy nagy méretű Erdély-térkép állt, amelyre fehér festékkel bejelölték a magyar követelési terület határát, amit úgy körvonalaztam, hogy eleve elfogadhatatlan legyen. Például ilyen abszurdumok voltak: Arad magyar, de Kürtös (Curtici) már nem; Nagyvárad Magyarországhoz kerül, de a Sebes-Körös jobbpartján, közvetlenül a határ mentén fekvő román falvak Romániánál maradnak. Tătărescuék térkép-reliefjének egyáltalán nem volt sikere, még én is, aki szakértője vagyok az efféle ábrázolásnak, értetlenül álltam előtte: semmitmondó volt, és nem tudtam meg belőle, hogy a románok minek a bizonyítására vagy kimutatására tették közszemlére. Tătărescu szónoklata – bár élesen visszautasító volt – mégis arra a beismerésre késztetett, hogy a magyar igény érveit román szempontból mi sokkal jobban meg tudtuk volna támadni. A beszéden érezhető volt, hogy egy nap alatt kellett összeütni; tapasztalatból tudom, hogy a sok úgynevezett szakértő belekotyogása mit ronthat egy előre megtervezett és logikus gondolatmenetű politikai replikán: a sok bába között bizony elveszett a gyermek. Közel 50 percig tartott Tătărescu beszéde, az orosz tolmácsolás egy óránál is tovább, s már hét óra is elmúlt – a delegátusok éhesek már ekkor –, amikor az elnök megszavaztatta a bizottsági tagokat arra nézve, hogy az angol fordítás felolvasásától tekintsenek-e el. A szavazás egyhangú volt, s így a bizottság mellőzte az angolt, az ülés tehát véget ért.

Közben az orosz szöveg elhangzása alatt Boldizsár Iván megkért, hogy területi igényünket felmutató térképeket adjak a külföldi sajtó képviselőinek. Minthogy alaptérképek nem voltak nálam, taxin a követségre rohantam, majd vissza az ülésterembe (ahova csak kölcsönkapott újságíró-igazolvánnyal juthattam be ismét), és a magammal hozott több tucatnyi példányba töltőtollammal kapásból berajzoltam a kívánt határmódosítást. A francia sajtófőnök asztalán, az újságírók bárjában történt mindez, az esti napsugár befolyt az asztalok közé, és méregerős Dubonnet konyakkal koccintgattam öt világrész riportereivel. A helyzet számomra furcsa volt: a parkból belátszódtak a csókolózó párok és a szökőkutas vízmedencében imbolygó kis játékvitorlások fehérsége, a gesztenyefák vörhenyes zöldje. Eközben egy hangszóró szakadatlanul bömbölt, mégpedig Tătărescu orosz nyelvű beszédváltozatát továbbította a park fái közé, de ki hallgatott már erre.

Este még elbeszélgettem Szabó Zoltánnal; a vele való eszmecsere mindig élményszámba ment. Kár, hogy ez a magas intelligenciájú irodalmár igencsak passzív szerepre van ítélve: sajtóreferens a párizsi magyar követségen.

Szept. 3. A kedd reggeli francia lapokban kíváncsian lestem az Auer–Tătărescu szópárbaj visszhangját. Hosszabb böngészés után a Combat-ban (számottevő lap) 36-soros cikket fedeztem fel, figyelemre méltó ez a megállapítása: „mind a román, mind a magyar kormány arra törekszik, hogy kielégítse országának nemzeti szenvedélyeit. Miközben azonban a román kormány erősíti pozícióját a másfél millió magyar átcsatolásával, a magyar kormány éppen ezáltal kompromittálva van. Sajnálni lehet, hogy a Négy Nagy nem gondol arra, hogy a magyar fasizmust csak tettekkel és nem elvi nyilatkozatokkal lehet kiirtani, s nagyon rossz előjel, hogy a román demokrácia a nacionalizmus felmagasztalásával *(exaltation)* éppen a fasizmus talaját készíti elő."

Egyébként az angol lapok többsége tudomást sem vett Tătărescu beszédéről. Olyan nagy lapok, mint a Daily Herald, a News Chronicle, a Daily Express, a Daily Worker, a Daily Mail egyáltalán meg sem említik, hogy Tătărescu felszólalt a békekonferencián, csupán a legnagyobb oldalszámmal megjelenő Times közöl megjegyzés nélkül 22 sort. A kedd délutáni 6 párizsi lap közül egyik sem írt egy sort sem az eseményről. Az amerikai

lapok közül a New York Herald Tribune-ban Sumner Welles volt külügyminiszter cikke jelentős, szerinte: „a nagyhatalmak a kisebbségekkel kapcsolatban megismétlik az 1919-ben elkövetett hibákat. Az igazságtalan bánásmód, amelynek a kelet-európai kisebbségek oly gyakran ki voltak téve, stimulálta az egészségtelen nacionalizmus növekedését a két háború közti időszakban. Az ebből fakadó faji antagonizmus Európa jelentős részében minden igazi nemzetközi együttműködés kifejlődését megakadályozta. Erdély átengedése Romániának megismételné azt a katasztrofális tévedést 1919-ből, amikor mintegy másfél millió magyart kényszerítettek, hogy román uralom alatt éljen. A legbiztosabban úgy lehet véget vetni az örökös kisebbségi vitáknak, ha a lakosság-áttelepítés világosan elhatárolt megoldását választják". Ezután felemlíti az embertelen csehszlovák kényszer-kitelepítési módszert, majd így folytatja: „Ezek az intézkedések nem emberségesek, az Egyesült Nemzetek felügyelete mellett kellett volna azokat végrehajtani. Ha nem ezen a módon történne egy ilyen nagyszabású művelet, az egyéni szabadságra kevés reménye lehet a kisebbségek zömének." A cikkíró ezután részletesen tárgyalja Evattnak (Ausztrália) azt a pótindítványát, hogy a békeszerződésbe vegyék fel az emberi jogok védelmét. Sumner-Welles (USA) szerint a lakosság áttelepítésén kívül ez a legjobb megoldás.

E napon érkezett meg Mikó Tibor (miniszterelnökségi osztálytanácsos), akit az erdélyi kérdés szakértői gárdájának erősítése céljából küldtek ki – „post festa" [megkésve]. Azonnal befogtuk holmi adminisztrációs munkára, amihez nekünk – Demeter, Takácsy és én – semmi kedvünk nem volt. Egyébként ettől fogva az erdélyi referatúra a fenti négy „conseiller technique"-ből [technikai tanácsadó] áll; Gáldi Laci már előbb – bokros fordítói és tolmácsolási teendői miatt – megvált ettől a szerepétől.

Dél felé Auer arra kért, hogy oszlassam el a 4000-es tervben mutatkozó közlekedési nehézségeket, illetve próbáljam bebizonyítani, hogy kisebb vasúti és közúti átépítésekkel a közlekedési nehézségek kiküszöbölhetők az új határ megvalósulása esetén. Megszerkesztettem egy másfél oldalas szakvéleményt, amelyben a fehérről akarom bebizonyítani, hogy fekete; más szóval, hogy a 4000 km^2-es határmódosító tervnél közlekedési komplikációk nincsenek – holott nagyon is lennének.

Délután a 304-esben ügyeletes szolgálaton voltam, ekkor találkoztam először a vasárnap Párizsba érkezett Nagy Ferenc miniszterelnökkel. Érdeklődött nálam: érkezett-e címére levél, mire én a leveles kosárból előszedtem egy Svájcban feladott levelet, amely Franz von Nagynak volt címezve. Kihangsúlyozva a „von" szócskát, átnyújtottam neki, ő mosolyogva nézte a piros ceruzával bekeretezett nemesi rangjelzőt. Köztudomású, hogy Nagy Ferenc baranyai paraszt, nem tudom, ki viccelte meg, és ki keretezte be a „von"-t. Könnyen azt gondolhatta, hogy én voltam.

A vacsoránál megismerkedtem a Nagy-családdal, ifjabb Nagy Ferenc és Nagy Julika személyében. Jól neveltek, kedvesek, csinosak: a fiú 22-24 éves lehet, a lány 18. Velem szemben ültek az asztalnál, mellettem a pincér elhelyezett egy hatalmas gyümölcsös tálat, ezeken óriási szilvák, körték és almák díszelegtek. Szomszédom – Mikó Tibor – kifejezte csodálatát az óriási gyümölcsök láttán, mire minden célzatosság nélkül, teljesen ártatlanul szólaltam meg: nem mind jó az, ami nagy. Szomszédaim összenéztek, majd jelentőségteljes pillantást vetettek a szemközti Nagy-ivadékokra, meg a nagyfejűek asztalánál ülő Nagy Ferencre…

Szept. 4. Reggel megkaptuk Tătărescu beszédének hivatalos francia szövegét, amit azután tételről tételre feldolgoztunk olyan értelemben, hogy állításait cáfolni igyekeztünk. Mi román szakértők ezzel többnapos állandó munkához jutottunk, a cáfolatokhoz összekerestük az anyagot, az egyes román álláspontokat szavanként kiveséztük, felkészülve egy esetleges ténymegállapító vizsgálat lefolytatására.

Délután Mikóval városnézési körútra mentem. Az Ady megénekelte Szent Mihály útján (Boulevard Saint-Michel) felfelé haladva balra tértünk a Sorbonne hatalmas, kupolás épülete elé, majd szemerkélő esőben értünk a Panthéon kapujáig, ahol elriasztott minket a bemeneteltől az a profán tény, hogy a templomnak látszó és a francia nemzet nagy halottait befogadó épületkolosszus bejáratánál cigarettázó jegyszedők ültek; ezért megelégedtünk azzal, hogy a kapun betekintve áldozzunk Victor Hugo és a többi, ma többnyire már névtelen nagyok emlékének. Ismét balra térve megcsodáltuk a Saint-Étienne-du-Mont templomot, amely 1220-tól 1626-ig épült, s így a nagy építészeti stílusok összes változatai, a romántól a barokkig megtalálhatók külsején, belsején egyaránt. – A középkori Párizs hangulatától megérintve, utunkat a Szajna felé vettük, a lejtős rue de Valette-en keresztül. Ósdi, vastag falú, elkopott lépcsőzetű, salétromos falú házakban tartottunk szemlét, majd a square René-Viviani nevű térre értünk, ahonnan – egybehangzó vélemények szerint – legszebb a kilátás a Notre-Dame székesegyházra. Megkerültük a templomot, végigsétáltunk a virágárusok rakpartján (Quai aux Fleurs), s az Arcole-hídon át a városháza mellett szálltunk metróra.

Vacsora után, kellemes időben, a kivilágított Arc de Triomphe felé Kertész Istvánnal sétáltam, akivel bensőséges beszélgetést folytattam a delegációt érintő problémákról, a Teleki Intézet múltjáról és jövőjéről, s más olyan kérdésekről, amelyek minden magyart – különösen az olyan töprengőt, mint Kertész – gondolkodásra késztetnek. A liftben Homonnay Lacival találkoztunk, majd együtt felsiettünk a szobámba, ahol az eddig elkészült karikatúráimmal vidítottam fel vendégeimet. Még bementem a 304-esbe, ahol – vesztemre – a technikai személyzet és a titkárok már a teljes kimerülés szélén álltak, mert a csehszlovák ügyre vonatkozó beadvány szövegével bajlódtak, s megkértek, hogy az összeolvasásban és a diktálásban segítségükre legyek. Barackpálinka- és vörösbor-szünetek közbeiktatásával sikerült fél háromkor befejezni a sürgős munkát, amit azután Frideczkyné párnája alá helyeztünk. Ez volt ugyanis a delegáció „páncélszekrénye” és egyben „iktatóhivatala” is.

Szept. 5. A csütörtök délelőtti hivatalos munkaidőt a Tătărescu-beszéd taglalásával töltöttük el. Délután Mikó Tiborral városnéző sétát tettem a Vendôme tér és a Nagyopera környékén. A rue de Rivoli árkádsorán megbámultam a szebbnél szebb kirakatokat, itt egymás mellett találhatók a hamisékszer-, mütyürke- és illatszerüzletek, ezek mindahányan a párizsi ízlést dicsérik, és valamennyien a nők hiúságából és a férfiak – oh, a bolond férfiak – zsebéből élnek. A rue de Castiglione-on balra fordulva bekukkantottunk a Continental szálló pompás előcsarnokába, majd a Vendôme-oszlopot körülvevő azonos nevű téren sétáltunk. A tér XIII. Lajos nagyságát és ízlését tükrözi, amit nem ellensúlyoz az austerlitzi győzelmet hirdető napóleoni oszlop; utóbbi szép ugyan, de a tetején álló Petit caporal szobor kicsinysége elrontja a dicsőítő hatást. A teret körülvevő, egységes stílusú gyönyörű épületek láttán felsóhajtottunk: mi ehhez képest a pesti Szabadság tér. – A tér 12. számú házában halt meg Chopin, a romantikus zeneköltő, s itt született az a romantikus szerelem, amely Montijo grófnőből császárnét teremtett.

A rue de la Paix, amelybe értünk, Párizs legelegánsabb utcája: micsoda üzletek… Márványportál, kovácsoltvas ajtók, kiállításszerű kirakatok. A divatkirályok itt székelnek: Worth, Palou és a többiek, hozzájuk kapcsolódva az ékszerészek, élükön az ékszerészek fejedelme: Cartier… Van olyan bolt, amelynek cégtáblája nincs, kirakatában szőnyegdísz és délszaki növények, belül pedig nem más, mint egy híres kalapszalon. Olyan előkelő, hogy a cégtábla, reklám és más közönségességek csak lerontanák a hatást.

Kiértünk a place de l'Opérára. Impozáns forgalom, ötös-hatos sorban suhannak az autók, a közlekedési rendőr füttye irányítja a hét útvonal találkozási pontjának menetrendjét. Maga az operaépület nekem nem nagyon tetszett, túl cifra.

Este Mikó Tiborral és Baranyai Denise-zel, Baranyai Zoltán nem valami csinos, de roppant intelligens és élénk lányával egy zenés kávéházba mentem, ahol sokat derültünk egy újfajta táncon, a swingen, amit bugi-buginak (vagy wugi-wuginak) is hívnak. Ez is amerikai import, vad vitustánc, de a párizsiak megfinomították és szelídebbé formálták.

Szept. 6. Csúnya, esős nap volt a pénteki. Folytattam állandósult munkámat, majd Demeter Béla bejelentette, hogy délután feketére meghívta az erdélyi szakértők nevében az éppen Párizsban tartózkodó Macartney professzort. Bemutatkozásom után azonnal érdeklődött apám felől, akit melegen üdvözöltetett. Demeter volt a házigazda, töltögette Macartney poharát reprezentációs barackpálinkával. Mikó Tibor és én voltunk a kérdések feltevői, amikre vendégünk egészen jó magyarsággal adta meg a választ. Eleinte általános témákat vetettünk fel, később egyre inkább felengedett a hangulat, amiben bizonyára része volt a barackpálinkának is. Szinte minden olyan problémát megtárgyaltunk, ami a magyar jelenre és jövőre vonatkozott. Már tudtuk ekkor, hogy az erdélyi kérdésben a május 7-iki döntést fogadták el, és ezzel kapcsolatban felemlítettük azt a tényt, hogy Macartney pontosan május 7-én vált meg közép-európai tanácsadói szerepétől a Foreign Office-ban. Szerinte eltávolításának ez inkább ürügye, mint oka volt, mert már régen folyt ellene aknamunka; ebben része volt Károlyi Mihálynak is, aki őt antiszemita-fasiszta szimpátiával vádolta, s horthystának minősítette. Meglepett, hogy mennyire jól ismeri a mai magyar belpolitikát; bevallotta, hogy megkezdte Magyarország jelenkori történetének írását, csak azt fájlalja, hogy forrásanyaga roppant kevés, és vagy nagyon rosszindulatú, vagy nagyon is rózsás színben tünteti fel a dolgok állását. Mint a Teleki Intézet munkatársát arra kért, hogy a kisebbségi kérdéssel kapcsolatos komoly forrásadatok megszerzésében alkalomadtán a segítségére legyek. Négy óránál tovább tartott társalgásunk, valószínű, hogy ez nemcsak nekünk, de Macartney-nek is hasznos tájékozódást jelentett. Professzor barátunkon egyáltalán nem látszott, hogy majdnem egyedül iszogatta meg a literes barackpálinkás üveget, viszont mi másnap is fejfájósakká lettünk. – Vacsora előtt még benéztem a 304-esbe, ahol az előző napi ülés visszhangjára voltam kíváncsi. A szeptember 5-i döntés arról, hogy Erdély teljes egészében Romániának ítéltetett, nem keltette fel sem a francia, sem az angolszász sajtó figyelmét. A kilenc legfontosabb angol reggeli lap közül mindössze a Daily Telegraph szentelt ennek az ülésnek 11 sort. A lapok figyelmét ehelyett a görög és a trieszti kérdés vitája kötötte le. A péntek délutáni Monde 44 sorban, megjegyzés nélkül ismertette a bizottsági ülést: „Erdély teljes egészében román marad" címmel.

Az étteremből távozva a folyosón Gerő miniszterrel és hűséges titkárával találkoztam össze. Gerő recsegő hangjával megszólított: „Maga az, aki azokat a karikatúrákat csinálja? Gyöngyösi feje olyan a rajzon, mint az angol tiszteké Indiában, mintha hatalmas turbán lenne rajta". Gyöngyösinek ugyanis igen magas, előreugró homloka van, ezt túloztam el. – Erre a jellemzésre azt válaszoltam, valóban olyan, hogy az embernek jön, hogy levegye a fejéről azt a… Mire Gerő közbevágott mefisztói kacajjal: „Igen, jön, hogy levegyük a fejét…!" Gerőt sem előbb, sem később nem hallottam nevetni, de ezt a nem nagy kollegialitásra valló gúnykacaját nem fogom elfelejteni.

Este Homonnay Lacival és Kertész István feleségével összebeszéltünk, hogy a magyar delegáció motorját, a fáradhatatlan, de már az idegösszeroppanás előtt álló Kertész Istvánt moziba csábítjuk. Még néhányan csatlakoztak hozzánk, és 10-től fél 11-ig álltunk

sorban szemerkélő esőben egy közeli nagymozi előtt, ahol egy igen érdekes, szellemes bűnügyi filmet láttunk. A sorbanállásra azért volt szükség, mert Párizsban jegyelővétel nincs, így mindenki az előadás előtti negyedórában tolakszik az előcsarnoki pénztárnál.

Szept. 7. A szombat hivatali elfoglaltsággal telt el: be akartuk fejezni azt az ellenbeszéd-szöveget, amit Tătărescu állításainak cáfolatául szántunk. Ettől is elment a kedvünk, mert arról értesültünk, hogy az erdélyi kérdés már teljesen lezárult, tulajdonképpen ránk már nincs is szükség. Munkánkat úgy kívántuk hasznosítani, hogy a békekonferencia tartama alatt az erdélyi kérdéssel kapcsolatos dolgokat, főleg a reánk nézve sérelmes eljárásokat írásban örökítjük meg, és a magyar delegáció esetleges tüntető deklarációjához csatoljuk. Ekkor ugyanis többen azt ajánlották, hogy hagyjuk ott az úgynevezett béketárgyalásokat, miután tiltakozó emlékiratunkat a világ intézői (legalábbis azt hittük, hogy ezek ebben a szerepben működnek) elé terjesztettük.

Délben levelet kaptam hazulról, szeptember elsejei datálásút, elég gyorsan érkezik a hazai posta, viszont a delegátusok közül sokan panaszkodtak, hogy Párizsban feladott leveleiket Pesten egyáltalán nem, vagy csak kéthetes késéssel kézbesítik.

A vacsoránál – egészen véletlenül – igen kedélyes kompánia került össze a delegáció fiataljaiból. Furcsa érzést keltett, hogy itt azok az arcok és típusok kerültek össze véletlenül, amilyeneket utoljára 3-4 év előtt az Országos Kaszinóban láthattam, s akik egy letűnt korszak hangulatát idézték fel. Ahogy végignéztem a társaság tagjain, az volt a meggyőződésem, hogy az ún. úri középosztálynak ezekre a tagjaira, akik valamennyien átlagon felüli tudást és műveltséget mondhatnak magukénak, mégiscsak szüksége van a jövő társadalmának, mert ha összehasonlítást teszek akár a pesti pártharcosok és új hatalmasságok, akár a demokratikus Magyarország újsütetű diplomáciája (Szakasits György!) és a magunk fajtabeliek között: a mi körünkben szellemben, erkölcsben sokkal magasabb színvonalat kell megállapítanom. A demokratikus magatartás szemszögéből nézve is ez az Országos Kaszinó-beli fiatalság messze mértéktartóbb egyedekből áll, mint az új uralkodó réteg.

A hét utolsó óráit a place Pigalle-on levő Éva bárban töltöttem Trajanovits Lajossal, aki az egyik legszorgalmasabb tagja volt a delegációnak, egész nap dolgozott a gazdasági békepontokra adandó válasz, felszólalás szövegén, s így csak éjjel élvezhette Párizst. Ezen az estén engem szemelt ki kísérőnek. A szűk helyiségű füstös, zajos, bohém hangulatú bárban ismerősöket fedeztünk fel Farkas Gyurka és Koós Ádám követségi titkárok személyében, ez utóbbi futárként ment Pestről Londonba. Farkas György Csipkay Károlynak volt osztálytársa a gödöllői premontrei gimnáziumban, rokonságban van szinte minden felvidéki magyar famíliával, csakúgy mint Koós Ádám. Őket is abba a kategóriába sorolhatom, akikről az előbb elismerően szóltam.

Szept. 8. Esős, zivataros vasárnapra ébredtem, ezen már nem is csodálkoztam, mert délutánra megint és utoljára vettem tervbe a versailles-i kirándulást. De nemcsak a rossz idő, hanem a minden testi-lelki kellemetlenséggel járó hatalmas náthám is megakadályozott abban, hogy kirándulásom valóra váljék. Egész napon át lógattam és fújtam az orromat. Kedvetlenül vettem részt azon a poharazgatáson, amelyen Patay György és Vajay Szabolcs is megjelent. Patay – akit mindenki csak „Georges de Paté”-nak nevez – ötvenes korú fezőr, nem tudni, miből él Párizsban évek óta, minden arisztokratát, legyen az skót vagy spanyol, magyar vagy beludzsisztáni, egyformán ismer, élő gothai almanach, minden pletykát tud. – Korán lefeküdtem, és vártam a „kalapkúra” jótékony hatását.

Szept. 9. A hétfői nap is az eső és a nátha jegyében telt el. Ebédre Vajay Szabolcsot hívtam meg, akivel közös levelezőlapot írtunk feleségemnek. – Este sokat derültünk Demeter Béla esetén: szenvedélyes kávézó lévén szobájában minden délután maga főzte kávéját, s a forraláshoz spirituszkockát égetett. Szórakozottságában a kockát cukornak vélve kávéjába tette, és az italt felhörpintette. Minthogy édes ízt nem érzett, gyanút fogott, megnézte az ún. meta-kocka dobozán a használati utasítást, s elsápadva olvasta a felírást: gyermeknek életveszélyes! Szaladt orvoshoz, futott patikába, hánytatót és hashajtót szedett, s már kutya rossz állapotban volt, amikor a vacsorázó delegátusok hahotázva tették meg balesetére a gúnyos megjegyzéseket: „Béla, ne gyújts rá, mert felrobbansz!"; „Béla, szerelj magadra egy motort, mert üzemanyag már van benned!"; „Béla, ne menj a konferenciára, mert atombombának vélnek!" és hasonló tanácsok röpködtek. Én Bélát spiritusz rektor úrnak tituláltam. Másnapra több kilót lefogyva, Bélának semmi baja nem lett.

Szept. 10. Kedden javult az idő, és javult a náthám is. Követségi szobánkban piszmogtam. Semmi kedvünk nem volt már hiábavalóságokkal foglalkozni; a román csoport el is határozta, hogy lépéseket tesz a hazautazás irányában, mert semmi értelme az itteni lebzselésnek. – Irodánkat felkereste Guttmann úr, egy pesti házaló, aki modern Háry Jánosként dicsekedett észak-afrikai katonai kalandjaival és P. Howard-szerű hőstetteivel, mireánk azonban nagyobb hatást tettek árui: csokoládét, szalámit, szárazkolbászt, kakaót, teát lehetett nála rendelni, hozta is ezeket szorgalmasan. Egy-két nap alatt a párizsi magyar követség első emelete – amely a delegátusok rendelkezésére állt – élelmiszerraktárrá változott, ahonnan azután ládákba csomagolva, a diplomata útlevelek védőszárnya alatt jutottak el a holmik pesti rendeltetési helyükre.

Kora délután Mikóval és Demeterrel a Rodin múzeumot néztem meg. A szobrász emlékére a Hôtel Biron-palotát rendezték be műveivel és ezek másolataival. A főúri kastély mellett a hozzá tartozó 4-5 holdas park is Rodin alkotásainak szabadtéri múzeuma. Érdekes ennek a Saint Germain negyedbeli, előkelő környezetben épült palotának a története: 1728-ban a Law-féle spekulációban meggazdagodott Peyrenc parókakészítő építtette, majd egy hercegnő vette meg, de nemsokára Biron marsall tulajdonába jutott, aki nagy virágkedvelő volt, csodájára jártak tulipános kertjének. 1797-ben báltermekké alakították át a palota szobáit, majd 1820-ban Sacré Coeur lányinternátus rendezkedett be, ahol a XIX. század előkelő hajadonjai nevelkedtek. Az 1904-es szekularizációval világi iskolának adtak itt helyet, az első világháborúban pedig egy időre Galliéni tábornok főhadiszállásául szolgált. 1910 óta állami tulajdon, és most a leghíresebb francia szobrász kiállítási csarnoka. – A szobrokról szólva, véleményem szerint Rodin hatásvadász, érzelgős; a modern művészeti sznobok már nem is értékelik annyira, mint egy-két évtizeddel ezelőtt.

A parkon végigsétálva átmentünk a szomszédos Dôme des Invalides megtekintésére. A csillogó aranydíszekkel fedett hatalmas kupola Párizs városképének egyik jellemzője. Belül minden Napóleonra emlékeztet: sírja a kupola alatt van, süllyesztett, kör alakú teremben, karéliai vörös porfírból készült a szarkofág. Rám az egész itteni Napóleon-kultusz semmi hatást nem tett, főleg nem pozitív előjelűt, sőt a teljesen az idegenforgalmi érdekekhez idomuló profanizált templom valami olyasmire célzott: talán egy-két évtized múltán a németek is hasonló emléket fognak emelni Hitlernek és az ő tábornokainak. – Az Invalidusok templomából – azaz Napóleon sírjától – eljöve még a Champ de Mars (Mars-mező) óriási perspektívájú területén bolyongtunk, ahol éppen népünnepélyi hangulatba csöppentünk: körhinták, céllövöldék és a már jól ismert mutatványosok kikiáltói versengtek hangban egymással; megnéztük 10 frankért az

„utolsó emberevőt", a „négyszáz kilós asszonyt" és hasonló csodákat. A Mars-mező végén emelkedik az Eiffel-torony, a felvonó előtt hosszú embersor állt, de mi már elfáradva a sok látnivalótól és ténfergéstől, metróra szálltunk és hazamentünk.

Vacsoránál Szabó Gabriella Gáldi Lacit és engem arra kért, hogy tartsunk neki egy kis előadást Erdélyről, ennek mai problémáiról, főleg nemzetiségi viszonyairól, különös tekintettel a románok térhódítására. Félrevonultunk a Claridge bárjába, ahol Szabó Gabit kioktattuk, mert ő viszont tovább kellett adja tudását egy kanadai befolyásos újságírónak, aki érdeklődött az erdélyi kérdés iránt, de lehet, hogy csak a csinos Szabó Gabinak szólt kíváncsisága. Mindenesetre Gabi javára írandó, hogy az ilyen udvarlásokat összekötötte a hasznossal: jó propagandát fejtett ki lovagjainál.

Szept. 11. Ezen a napon már csak ímmel-ámmal dolgoztam a követségen: kis, térképes magyarázatot szerkesztettem a román delegációnak a magyar–román–jugoszláv „triplex confinium" [hármashatár] elismertetése tárgyában benyújtott észrevételéhez, majd Grabovszky Hédivel vásárlási körútra indultam. Párizs legelőkelőbb optikusához mentünk, ahol feleségemnek recept szerinti szemüveget rendeltem meg. A látszerüzletben szinte rosszul éreztük magunkat, olyan pompa és udvariasság vett körül: szőnyegek, virágok, képek díszelegtek a fogadó termekben, egy fehérre festett lift vitt fel a második emeletre, a kiszolgáló személyzet udvariasságban versenyzett egymással. Mindezek ellenére a megrendelt szemüveg, bár a legszebb és legdivatosabb formájú volt, nemes anyagból készült, mégis jóval olcsóbb volt, mint ha Pesten kellett volna megrendelnem.
Délután kis ődöngést végeztem a Faubourg Saint Honoré városrészben, amely a párizsi negyedek közül a legnemzetközibb. Benéztem a francia térképészeti intézet eladási osztályába, ahol nemzetiségi vagy közép-európai vonatkozású térképek után érdeklődtem, de ilyennel ők – legnagyobb sajnálatukra – nem szolgálhattak. Figyelmesen megnéztem a francia térképészek büszkeségét, a dombornyomású katonai és turisztikai térképlapokat, majd az üzletzárás és az esőzés hazazavart. – Este a szálloda halljában Faragó László kisebb delegációs csoport közepén beszélhetett a Pallagi (Pollák?) nevezetű úrral, aki a nemzetközi Vöröskereszt magyar megbízottja Genfben.

A vacsoránál megbeszéltük, hogy a legtipikusabb párizsi lebujba, a Caveau des Oubliettes-be megyünk. Két taxit tömtünk meg, és a kivilágított Notre Dame közelében, a „budai" oldalon egy kis térre érkeztünk, ahol szűk ajtón belépve ősrégi csigalépcsőn botorkáltunk le egy középkori börtönbe. A falakon láncok lógtak, a boltívek alatt elkerített asztalok sorakoztak, és a kísérteties félhomályban szószékről, vörös talárban egy kopasz, papszerű férfi mintha bibliát olvasott volna. Jobban odafigyelve rájöttünk, hogy az „előimádkozó" régi, Villon-korabeli két- és egyértelmű chansonok szövegét és történetét magyarázta, majd a felszolgáló személyzet, amely erős konyakokat tett a vendégek asztalára, a pianíno mellé perdült, és régi szép dalokat adott elő korhű öltözetben. A refrént a szűk teremben poharazó közönség együtt énekelte a művészekkel, csak mi maradtunk némák, hiszen még azok is, akik közülünk jól bírtuk a gall nyelvet, nem sokat értettek az ódon dalok szövegéből, de az előadók mimikájából és a kihangsúlyozott zaftos szövegrészekből megérthettük a dalok pikantériáját. Igen kellemesen éreztük magunkat, és a műsor befejeztével még átrándultunk néhányan a Chantilly bárba.

Szept. 12. Kialudva a tegnapi estét, a követségen lediktáltam a Tătărescu-beszédre szerkesztett ellenvéleményeinket, majd ebédnél a jó időre való tekintettel, felkéredzkedtem Mikó Tiborral együtt a Farkas házaspár autójára, amellyel körsétát tettünk a Bois-de-Boulogne-ban. Ez a 900 hektár kiterjedésű liget szépségében minden várakozásomat felülmúlta, bár keresztül-kasul átszelik az aszfaltozott utak, amelyeken autósok robognak

szüntelen, mégis erdő itt az erdő, és nem holmi mesterséges „Baumschaft"; az emberek szabadon járkálhatnak benne, és sehol semmi „gyepre lépni tilos" tábla, ami bosszantja a kultúrembert, és félőssé teszi a gyerekeket a csősz bácsitól. A kora délutáni nyári napsütés az erdő zöldjét a szemnek igen kellemessé tette: összehajló fakoronák közt robogott kocsink, a tisztásokon gondozott virágtáblák tűntek elő. Elérkeztünk a Longchamp-i lóversenytérre, ahol a híres „Grand Prix" versenyeket futtatják. A pálya északi végén áll egy szélmalom, amelyről *guide*-em így emlékszik meg: *„touché par une bombe en 1943"* [1943-ban bombatalálat érte]. Ez volt az egyetlen romos épület, amit hathetes párizsi tartózkodásom alatt láttam. Visszakanyarodva, a tavak mellett az egyik vendéglő kertjében megittuk ürmösünket, és közös ismerőseinket emlegettük.

Este a 304-esben lebzseltem, és segítettem a borozgatásban, amivel az inspekciósok ébrenlétüket biztosították. Mondhatom, hogy nagyon rákaptam már a szeszesitalokra: naponta több mint fél üveg vörösbort ittam meg a közös étkezésekkor, s ezenkívül majdnem minden napra jutott alkalom, amikor a koccintgatást nem lehetett megtagadni. Hazatérve, Pesten, az alkohol hiányát hetekig éreztem.

Szept. 13. Azzal kezdődött ez a péntek, hogy a reggelinél Mikó Tiborral megbeszéltem, hogy egyformán fiatal családapákhoz méltón, gumilabdát megyünk venni. Bejártunk két városnegyedet, de labdát nem kaptunk. Viszont az egyik hentesüzletben kanadai húskonzervet árultak pesti árakhoz mérten nevetségesen olcsón. Magam 48 dobozzal vettem, Tibor is annyit. Taxival szállítottuk zsákmányunkat a követségre, és törtük a fejünket, miképpen vigyük ezeket Pestre az Arlberg-expressz fényűző fülkéiben, öt-hat vám- és zónahatáron át.

A követségen már megkezdtük a csomagolást, megállapodtunk abban, hogy a román csoport csütörtökön, szeptember 19-én utazik, Mikó Tibor kivételével, akit az erdélyi ügyek roncsainak továbbvitelével és a hivatalos iratanyagunk expediálásával bíztunk meg.

A nap hátralevő részében más jelentősebb dolog nem történt, hacsak nem említem azt, hogy a Claridge házi borbélyánál megnyiratkoztam, miközben Szabó Zoltánnal politizálgattam.

Szept. 14. Minthogy szeptember 12-ig kaptam meg a fizetésemet, szombaton a hátralevő egyheti napidíjamat vettem fel a Crédit Lyonnais pénztáránál. Visszafelé menet találkoztam Bede Istvánnal, aki éles bírálatban részesítette a magyar béke-előkészítést és a kormányt. Furcsa ember ez a mi londoni követünk: mindig ellenzéki hangot üt meg lefelé, de néma és hajlongó felettesei felé. Az erdélyi értekezleten sem jelent meg, és a békekonferencia legkritikusabb szakaszaiban mindig akadt állomáshelyén valami sürgős dolga, mégis állandóan azt hangoztatta. „én megmondtam, hogy rosszul csinálják, mert úgy kellett volna kezdeni, hogy…", és hevesen magyarázta nekem utólagos jótanácsait. A Claridge halljában Demeter Béla is csatlakozott a vitához, Bede mindkettőnket meghívott délben 11-kor *apéritif*ként pezsgőzésre, amelyen a terméketlen téma szalmacséplését ebédig folytattuk.

Kora délután Mikó Tiborral kis sétát tettem a Tuilériák kertjében. Már azzal az érzéssel néztem a csodás palotákat, hogy nemsokára búcsúznom kell a „fény városától". Benéztünk az Orangerie palotába, ahol kiállították azokat a képeket és szobrokat, amelyeket a németek francia magángyűjteményekből raboltak össze, s amelyeket a győztes hatalmak felkutató bizottságai megtaláltak Göring Karinhalljában, Hitler kancelláriájában és más, műgyűjteményeket tartalmazó intézményekben. A katalógus szerint a kiállítás nem teljes, de így is egy világváros múzeumát lehetne a közszemlére tett tárgyakkal berendezni. Bár mi is mutogathatnánk már a külföldieknek pl. egy helyreállított Lánchidat, a Várat épen és egy újjáépített Budapestet!

Az Orangerie-ből kijövet a Bassin Octogonal vizén a játékvitorlásokat eregető fiúk ügyességét nézegettük, majd a Hôtel Crillon impozáns épülete és az USA-nagykövetség egyszerű homlokzatú, de szép udvarú telke mellett haladtunk el, végül rátértünk arra az útra, amely – mint már korábban említettem – az utak útja, a nagyszerűség felsőfoka, vagyis az Avenue des Champs-Élysées, amit tréfásan amerikaiasan így ejtenek: Csembsz-ilájzisz.

A szállodában bosszankodva értesültem arról, hogy Gyöngyösiék a hétvégére a tengerpartra, Trouville-be rándultak ki, s a detektívek kocsiján maradt még hely, ha otthon lettem volna, Dienes Gida jóvoltából én is megláthattam volna az óceánt. Csalódottan vonultam be szobámba, és dühösen letisztáztam karikatúráimat.

Szept. 15. Vasárnap, mise előtt, kellemes időben, viszonylag néptelen utcákon sétáltunk Mikó, Snyder és én. Útvonalunk a Szajna-parton, majd a Rue Royale-on vezetett a Madeleine-hez. Mise után a rue Saint Honoré belvárosi házait és kirakatait szemlélgettük, majd egy kis térre értünk, ahol kisebb embertömeg állta utunkat, köztük feltűnően sok szőkével. Az egyik szőkeség a Gazeta Polskát kínálta, amiből „éles logikámmal" következtethettem, hogy itt lengyelek tanyáznak. Éppen miséről jöttek ki a hosszú nevű templomból: *„La chapelle de l'ancien couvent des Dames de l'Assomption"* [A Mennybevétel Hölgyei egykori kolostorának kápolnája], amely már régóta a lengyeleké. A place des Pyramides-en Jeanne d'Arc aranyozott lovasszobrát láttuk, majd a Louvre hatalmas épülettömbjével körülvett kerten sétáltunk át. A kert közepén Gambetta szecessziós stílusú emlékműve bántó, ez a szobor a fenséges környezetben parvenüként hat.

Ez alkalommal alaposabban szemlélhettem meg a Louvre-múzeumot, mint először: két és fél órát bolyongtam benne. Az egyiptomi régiségek hidegen hagytak; már felmelegítettek a görög szobrok, de az igaziak mégis a renaissance-kori festmények. A világhírességek mellett természetesen azokat is sorra vettem, amelyeknél előítéletmentesen értékelhettem szépségüket. Kár, hogy a termek megvilágítása és a képek elhelyezése nem mindenütt szerencsés. Hosszú időt töltöttünk az Apolló-galériában, amely IV. Henrik alatt épült, és restaurálása az 1661. évi tűzvész után húsz évig tartott. Ebben a hosszú teremben vannak kiállítva a francia királyi jelvények és ékszerek, köztük a 137 karátos Régent-gyémánt. Felbecsülhetetlen értékű vázák, ötvösművek, fegyverek dicsérik a francia ízlést, a falakon pedig Delacroix freskói adják meg a méltó keretet. – Hazamenet Mikó Tibornak kifejtettem, hogy foglalkozást szeretnék változtatni, találja ki, mi szeretnék lenni. Megmondtam: Új-Zéland szépművészeti múzeumának igazgatója lennék, akit hazája európai körútra küld hatalmas pénzalappal, amely azt a célt szolgálná, hogy műkincseket, híres és szép szobrokat, képeket vásároljak. Ez az állás politikamentes volna, csupa szépet látnék, sokat utazhatnék, s természetesen napidíjam is legalább annyi lenne, mint egy magyar békedelegációs tagnak.

A kellemes nyári időnek tulajdonítottam, hogy Párizs ezen a vasárnapon annyira üresnek, néptelennek mutatkozott. Ilyenkor aki csak teheti, vagy Versailles-ba, vagy a tengerpartra (Párizsban strandfürdő nincs), esetleg Champagne vagy Touraine kastélyos vidékeire rándul ki. A kispolgár és a kevésbé mozgékony elem a város minden kerületében megtalálható közkertjeibe vagy a Bois de Boulogne-ba megy. Én is az utóbbiakkal tartottam, s előbb a Parc Monceau-ba, majd a Bois-ba metróztam. Az előbbi Erzsébet térszerű közkert, persze nagyobb méretekkel, szép fákkal, kis tóval, műrommal, sok paddal és a párizsi közterületekre oly jellemző vasszékekkel, amelyeken többnyire szerelmespárok ülnek. A Monceau-kertben ezenkívül rengeteg a gyerek, ezt azért emelem

ki, mert egyébként Párizs utcáin nagyon kevés gyereket láttam, aminek az is magyarázata lehet a közismert francia gyermektelenségen felül, hogy ilyenkor, aki csak teheti, vidékre küldi őket nyaralni. – A Bois de Boulogne-ban nagy tömeg élvezte a szép, meleg időt, az erdőben és a gyeptáblákon alig talált az ember négyzetméternyi teret, ahol nem üldögéltek vagy hemperegtek volna. Már a XVII. században is nagy forgalom lehetett itt, különösen szerelmesekben, amit az egykorú közmondás is igazol: *„Les mariages du Bois de Boulogne ne se font pas devant M. le curé”* [A Bois de Boulogne-i házasságkötések nem pap előtt történnek]. A vendéglők zsúfoltak. Az erdei gyermekvasút szünet nélkül keringett, teletömve büszke nézésű francia csemetékkel, a tavakon minden csónak üzemben volt, az utakon hármas autósorok suhantak; rengeteg volt a kerékpáros, köztük a családi kettősök (tandem) keringtek vígan. Olyanok, akik a harmincas évek Párizsát is ismerték, megjegyzik, hogy autóforgalom terén Párizs már majdnem elérte a békebeli színvonalat, csak a taxik száma kevesebb a kelleténél, különösen csúcsforgalom idején van belőlük hiány.

Este megint Trajanovits Lajos csábított el egy kis igazi párizsi éjszakára a Montmartre környékére, ezúttal a Tabarin mulató zsúfolt helyiségében borozgattunk.

Szept. 16-án hétfőn kellemes meleg időben nem sok kedvem volt a követség hideg udvari szobájában ténferegni, ezért Mikó Tiborral a rue de Faubourg Saint-Honoré, a rue de la Boétie és a boulevard Haussmann jó hírű boltjainak kirakatait szemléltük meg, hogy a másnapra tervezett nagyarányú bevásárlásainkhoz előtanulmányokat végezzünk. Este a hazautazás megszervezésével megbízott Takácsy Miki azzal fogadott, hogy a csütörtöki Arlberg expresszre már nincsen jegy, így elutazásunk minden bizonnyal másnapra tolódik.

Szept. 17-én kedden reggel esős időben taxiba ültem, hogy egy hazai megbízatásnak megfelelően egy deportált személy eltűnéséről vagy esetleges haláláról szerezzek bizonyságot. A megadott címekre elmentem, két helyen azt mondták, hogy az illető urat másfél évvel előbb a németek elhurcolták, s azóta nincs hír felőle, valószínűleg meghalt, a harmadik helyen nem ismerték. – Dél felé elállt az eső, elsétáltam a Quartier Latin-be, böngésztem a Szajna-parti antikváriusok, a bouquiniste-ek könyvei között, és vettem egy szép, illusztrált Louvre-katalógust. – Ebéd után gyerekruha-vásárlási szándékomnak megfelelően a környék ilynemű boltjait fésültük át. A szállodába visszatérve nekiestem a csomagolásnak, miután Takácsy értesített, hogy mégis sikerült hálókocsijegyet szerezni a csütörtökön induló Arlberg expresszre.

Szept. 18-án szerdán reggel, hűvös, esős időben a követségen csomagoltam, majd Schwengnével (Gerbeaud-unoka, Ellischer-lány) és Demeter Bélával a külső rue de Rivolin és a vásárcsarnok környékén vásárolgattunk. – Este Homonnay Laci a távozók tiszteletére búcsúvacsorát rendezett, csirkehúst és pezsgőt pusztítottunk, majd amikor az étterem kiürült, és a zenekar befejezte műsorát, a zongorához ültem, és kedélyes táncos hangulattal búcsúztunk utolsó párizsi esténktől.

Szept. 19. Az indulás napján jó párezer frankom elköltéséhez kértem Schwengné segítségét, akivel a rue de Ponthieu egyik szűcsboltjában megalkudtam egy női bundára, egy bőröndösnél könnyű utazótáskára, egy fehérneműsnél két férfiingre, néhány harisnyára és egy gyapjúpulóverre. Miután így sikerült pénzügyi gondjaimat elvetni, a csomagolás hatalmas feladatára szántam el magam, sikerült is öt bőröndöt színültig megtölteni, természetesen a hivatalos anyagból – könyvek, térképek, iratok – nem sok fért el, ezeket Mikó Tibor és Bárczy István gondjaira bíztam.

Délután búcsútisztelgést tettünk – Demeter, Takácsy és én – Auer Pálnál, párizsi követünknél. Ez alkalommal az előző estétől teljesen kidőlt Demeter majdnem elaludt. Auer megköszönte támogatásunkat, s újból kiemelte, hogy ő változatlanul a független Erdély propagálását tekinti a legfontosabb feladatának, de megértette, hogy különösen és ebben a kérdésben pesszimista vagyok. Kihangsúlyoztam, hogy a mai felaprózódott Európában egy újabb állami atomizálódást természetellenesnek vélek, egyébként pedig mind az erdélyi magyarok, mind a románok között alig van nyoma valamiféle transzilvánizmusnak.

Indulás előtt egy órával még a külügyminiszternél, Gyöngyösinél voltam búcsúlátogatáson. Ő éppen Churchill zürichi beszédének részleteit hallgatta rádión, megemlítette, ha jól érti, Churchill az európai egyesült államok megvalósítását propagálja, ami valószínűleg újra tápot ad a Szovjetunió Churchill-ellenes kifakadásainak. Az erdélyi kérdésre térve sajnálkozott azon, hogy megoldási tervemet még módosított formájában sem lehetett felhasználni, s hogy a kisebbségvédelem terén sem tudtak a nagyok valami megnyugtató megoldást létrehozni. Mikor a vasfüggönyt emlegettem, ami nemsokára mögöttem bezárul, kijelentette, bár már ő is a keleti felén lehetne, és nem kellene ebben az elszigeteltségben, politikai sikerek nélkül, minden eredmény felmutatása nélkül tovább harcolni. A külügyminiszter végül megköszönte segítségemet, majd arra kért, hogy hazatérve maradjak továbbra is a külügyminisztérium béke-osztályával a legszorosabb kapcsolatban.

A szálloda lépcsőházában belebotlottam Boldizsár Ivánba. Egy cédulát nyomott a kezembe, amelyen a neki átadott karikatúráimat nyugtázta, és megkért, hogy lapjának kiadóhivatalába menjek el. A nyugtán az állt: „Jakabffy Imrének 10 rajzáért magas honorárium fizetendő". Boldizsár Iván ugyanis a nívós külpolitikai hetilapnak, az „Új Magyarország"-nak a főszerkesztője, és megígérte, hogy lapja lehozza karikatúráimat. Már nem volt időm reklamálni, hogy miért csak tízet nyugtázott, holott én tizenhatot adtam át neki. Pesten felmentem a kiadóhivatalba, megalkudtam 100 forintban és egyévi előfizetésben, s vártam, hogy a lap rajzaimat leközölje. Elmúlt a békekonferencia, de a rajzokat mind a mai napig (dec. vége) nem közölték, lehet, hogy elvesztek, ami annál nagyobb baj, mert másolatban nincsenek meg. Amikor Boldizsár Párizsból megérkezett, s megkérdeztem: mi van a rajzokkal, azt állította, hogy futárpostával még szeptemberben elküldte, ő sem érti, miért nem jelentek meg, de majd utánanéz a dolognak. Újra fel akartam keresni őt, de az UNESCO közgyűlésére visszautazott Párizsba. Így veszett el nem annyira egy művészi, mint inkább kordokumentum a párizsi, 1946. évi békekonferenciáról.

Gyors búcsúzkodás után a tovább itt maradóktól, hat óra előtt néhány perccel beszálltunk a vonatba. Hét óra tízkor hagytuk el a Lyon állomást, még egyszer végignéztük a szürkületben a távolodó párizsi háztetőket, tornyokat. Sóhajtoztunk azon, mikor látjuk-e, vagy tán sohasem az Arc de Triomphe-ot naplemente idején, a Louvre magas tetejét, a Szajna-parti bódékat, a harmonikus Vendôme teret, a Notre Dame esőlevezető *(gargouille)* gótikus szörnyeit, a Luxemburg-park szerelmeseit és érezzük-e még a robogó metró jellegzetes kova-parfüm-izzadtság szagát, a Quartier Latin vagy a Montparnasse bohémes hangulatosságát, és mindazt, ami Párizs?

Az étkezőkocsi vacsoraétlapján búcsúzóul nevetve-bosszankodva fedeztük fel a colin-halat, amit mindnyájan jóízűen, az emlékezés nosztalgiájával fogyasztottunk el.

Szept. 20. Hajnalban német szóra ébredtem: mülhauseni (Mulhouse) vasutasok hangja volt, elzászi területen haladtunk. Reggel nyolc óra tájt érkeztünk Bázel pályaudvarára. Itt a mellettünk húzódó vágányon éppen szidolozták az aargaui vicinális harmadosztályú

vagonjainak rézfogantyúit. Az étkezőkocsiban ugyanebben a kocsiban fehérkabátos úriember abrosszal terítette a reggeliző asztalokat. Mikor lesz mifelénk – mondjuk – a Jászfényszaru-Kutyabagos helyiérdekű vonalon III. osztályú étkezőkocsi szidolozott fémrészekkel, bőrpárnás ülésekkel, ragyogó tisztaságú ablakokkal? Szinte már kellemetlen a szemnek ez a rend és tisztaság, pedantéria és szabályosság, ami a Svájcon keresztül haladó utasnak még a vonat ablakából nézve is a szemébe ötlik. – Bruggnál átkeltünk az Aar folyón: minden cseppje kordába van fogva, kisebb-nagyobb duzzasztók, erőművek, csatornák láthatók mindenfelé. A tiszta gyárépületek mellett a reggeli napsütésben zöldellő kertek, ápolt gyümölcsösök, méhesek, legelésző tehenek vonultak el vonatablakunk előtt, mint jelképei a békés munkának és a nyugodt társadalomnak.

Zürich előtt nagyszerű megvilágításban láttuk a Berner Oberland havas csúcsait, majd egy alagút után Zürichbe érkeztünk. A tóparti város szép fekvésén kívül más benyomást nem hagyott emlékezetemben. A Zürichi-tó kissé Balaton-szerűen nyúlik el hosszában, de a hegyek közé szorítva mégsem Balaton. A Wallen-tó is hegyek közé szorítva, északi partján a rettentően meredek Churfirsten hegyláncból helyenként vékony vízeséscsíkok húznak a tó felé. Svájcból már csak Sargans és Buchs volt hátra, s még a délelőtti órákban keltünk át a Rajnán azzal az érzéssel, hogy a vasfüggöny mögöttünk végérvényesen lehúzódott. Gyönyörű idő kedvezett a svájci és tiroli átutazásunknak. A legszebb természeti látványosságnak a Feldkirch-Innsbruck közti szakaszt és a Kitzbühel-Zell am See közti változatos tájat tekintem. Már esteledett, amikor a francia–amerikai zónahatáron (Leogang) egy osztrák tiroli sapkás férfi egy jó nagy Fly-toxozóval ráfújt gallérunk felé, mondván: „Tesz isz a formalitét” *(Das ist eine Formalität),* vagyis fertőtlenített valamennyiünket.

Szept. 21. Reggel már Bécs táján robogtunk hűvös, esős időben, a Westbahnhofra a bécsi kirendeltség részéről Garzuly Jóska, régi ismerősöm (volt zágrábi követségi tanácsos) jött ki futárposta átvétele céljából, és intézkedett, hogy a személypoggyászként feladott holmijaink továbbjussanak Pestre, ezeket ugyanis Párizsban csak Bécsig lehetett feladni, mert a forintos Magyarországgal a külföldi vasutak még nem tudtak elszámolni. Hegyeshalomnál 6 dollárért forintot vettem, amivel jegyemet megválthattam, és még maradt annyi, hogy taxival hazamehessek.

Egy eseményt – ami már a dunai tájak jellemzője – meg kell említsek: Bécsben három részeg orosz katona a majdnem üres hálókocsiba beszállt, és mindegyik elterült egy-egy egész fülkében. A kalauz hiába szólt, hogy ez foglalt, diplomatáknak fenntartott kocsi, az oroszok nem tágítottak, és miután a három fülke árát kifizették, nyugodtan aludtak Kelenföldig. Itt a kalauz költögetni kezdte őket, ám az egyik oroszt úgy találta, amint éppen a hálókocsi ágyneműjét és piros pokrócát gyömöszölte csomagjába. A kalauz lármát csapott, hívta a patrujt, mire az orosz minden ellenállás nélkül visszaadta az értékes holmikat. – Nem tehetek róla, de ez a jelenet nekem az otthon emlékeit ébresztette fel héthetes nyugati távollétem után, ahol a demokrácia egészen más megnyilvánulási formáit tapasztalhattam.

Este hatkor érkeztünk a Keletire, itt várt minket a külügyminisztérium teherautója, amelyre felpakoltuk a ládákat, futárzsákot és még számos csomagot. Ezeket a minisztériumban a kísérőjegyzék egyidejű leadásával a futárirodának átadtuk, magam pedig öt darabból álló poggyászommal taxiba szálltam, és hét óra lehetett, mire a Halmi utcai otthonomba megérkeztem.

(Folytatjuk)